

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Kultura polityczna mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego

Author: Marek Barański

Citation style: Barański Marek. (2001). Kultura polityczna mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego. W: M. Barański (red.). „Zagłębie Dąbrowskie : w poszukiwaniu tożsamości regionalnej” (S. 361-386). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Marek Barański

Kultura polityczna mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego

W krajowej i regionalnej opinii publicznej często można spotkać stereotyp tzw. Czerwonego Zagłębia, które jest kojarzone ze zbiorowością regionalną miast oraz gmin Zagłębia Dąbrowskiego. Zbiorowość ta, zwłaszcza w okresie „gierkowskim”, stanowiła silny bastion lidera i kierownictwa partii, a po okresie dynamicznych przemian ustrojowych oraz poparciu udzielonemu ruchowi obywatelskiemu znowu stała się miejscem restauracji sił lewicowych.

Celem niniejszego artykułu jest próba rekonstrukcji kultury politycznej subregionu — Zagłębia Dąbrowskiego, w którym dominują lewicowe orientacje polityczne mieszkańców, stanowiące podstawę zachowań wyborczych popierających partię lewicową.

Pod pojęciem kultury politycznej¹, za G. A. Almondem i G. B. Powellem, rozumiemy wzór indywidualnych postaw i orientacji wobec polityki występujących wśród członków systemu politycznego lub sposób uczestnictwa w procesie sprawowania władzy oraz ocenę roli, jaką w ramach systemu może odgrywać jednostka. Strukturę tak ujętej kultury politycznej tworzą dwa główne składniki: postawy i orientacje jednostek². Prezentowana definicja kultury politycznej należy do grupy ujęć psychologicznych najczęściej występujących na gruncie szkoły anglo-amerykańskiej. Szerzej traktuje kulturę polityczną ujęcie socjologiczne, odwołujące się do całokształtu zobiektywizowanych wytworów praktyki politycznej.

¹ G. A. Almond, S. C. Verba: *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston 1965.

² Piszą o tym G. A. Almond, G. B. Powell: *Kultura polityczna*. W: *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*. Wyboru dokonali: W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki. Warszawa 1975.

Niejednolitość kultury politycznej jako jej cechy strukturalnej uzasadnia wprowadzenie pojęcia „subkultura polityczna”³ na określenie grup społecznych i zbiorowości, których postawy są względnie jednolite. Na istnienie podkultur politycznych zwraca również uwagę J. Wiatr⁴, który dopuszcza zróżnicowanie „na zasadzie wyróżnienia odrębnych kultur poszczególnych części składowych systemu politycznego”. Na tej podstawie można wyodrębnić lokalny system polityczny, moderujący lokalną kulturę polityczną.

Kultura polityczna to ta część szeroko rozumianej kultury, która jest związana z procesem sprawowania władzy. Władza polityczna stanowi zjawisko dynamiczne w stosunku do wszechstronnie pojmowanej kultury, w tym zwłaszcza kultury politycznej. Sposób sprawowania władzy jest z jednej strony uwarunkowany kulturowo, z drugiej strony wpływa na kulturę polityczną. Jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, iż kultura to proces historyczny polegający na przekazie międzypokoleniowym wartości, norm, zwyczajów, obyczajów i tradycji, to chociaż kultura polityczna jest bardziej zmienna (można mówić o krótszych okresach trwania tych zjawisk), podlega w istocie tym samym prawidłowościom.

Analizując kulturę polityczną w Polsce okresu transformacji, trzeba mieć świadomość współwystępowania wartości i cech typowych dla „socjalistycznej kultury politycznej” państwa scentralizowanego i autorytarnego oraz nowo rodzącej się kultury politycznej państwa demokratycznego z elementami kultury politycznej właściwej społeczeństwu obywatelskiemu.

W procesie rekonstrukcji wzorca kultury politycznej bierze się pod uwagę z jednej strony wartości i normy polityczne zawarte w systemie prawnym państwa, z drugiej strony badany jest stosunek obywateli do tych wartości i norm. Analiza subiektywno-behawioralna kultury sprawowania władzy wskazuje na dwa czynniki stałe, tj. podmioty stosunku władzy oraz orientacje polityczne obywateli.

Przestrzeń kultury politycznej mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego tworzą miasta i gminy wąsko ujmowanego regionu przemysłowego, ukształtowanego na przełomie XIX i XX wieku. Ową przestrzeń stanowią miasta: Będzin, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec i Wojkowice oraz gminy powiatu będzińskiego: Bobrowniki, Mierzęcice, Psary i Siewierz. Tak pojmowany region nie posiada ponadlokalnego, całościowego i zintegrowanego systemu władzy publicznej.

Na rzecz traktowania Zagłębia Dąbrowskiego jako podmiotu kultury politycznej przemawiają następujące okoliczności. We wszystkich miastach i w większości gmin wśród mieszkańców dominują orientacje lewicowe.

³ G. A. Almond, S. C. Verba: *The Civic...; Władza i społeczeństwo*. Wybór i oprac. J. Szczupaczyński. Warszawa 1995, s. 339.

⁴ J. J. Wiatr: *Socjologia stosunków politycznych*. Warszawa 1977, s. 338.

Zachowania wyborcze obywateli sprowadzają się do udzielania poparcia partiom lewicowym w większym stopniu niż to ma miejsce w innych częściach województwa śląskiego. Poparcie wyborcze liczone liczbą głosów oddanych na partie i ugrupowania lewicowe jest wyższe od deklarowanych lewicowych orientacji politycznych. Dotyczy to w takim samym stopniu wyborów samorządowych, prezydenckich oraz parlamentarnych. Zarówno analiza wyników wyborów samorządowych w poszczególnych gminach, jak i w zagłębiowskim okręgu wyborczym dla wyborów parlamentarnych i prezydenckich charakteryzuje się dużą zbieżnością.

W procesie rekonstrukcji modelu kultury politycznej mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego dokonana zostanie typologizacja orientacji politycznych uczestników procesu sprawowania władzy oraz poddana analizie postawa mieszkańców oraz członków władz miast i gmin wobec kwestii ustroju samorządowego, zasad i mechanizmów sprawowania władzy, zachowań politycznych obywateli.

Przypomnę, że postawa polityczna to kształtowana pod wpływem zabiegów socjalizacyjnych oraz nagromadzonego doświadczenia społecznego względnie trwała organizacja cech osobowości motywująca do zachowań politycznych na rzecz realizacji potrzeb i interesów politycznych. Spośród trzech komponentów postawy⁵ szczególne znaczenie ma zachowanie, które jest mierzalne przez obserwację. Akceptuję założenie psychologów społecznych, że o postawach ludzi wnioskujemy na podstawie ich zachowania się wobec określonych przedmiotów. Postawy polityczne będą zatem badane na podstawie obserwacji i mierzenia zachowań politycznych, w tym przede wszystkim zachowań wyborczych.

Zachowania polityczne są swego rodzaju egzemplifikacją określonych postaw politycznych przejawiających się pod wpływem orientacji wartościujących. Ta ostatnia⁶ jest poznawczo-emocjonalną formą zainteresowania politycznego jednostki dotyczącego różnych opcji politycznych, instytucji, partii czy konkretnych polityków. W takim ujęciu zaangażowanie polityczne pozbawione jest elementu behawioralnego i ogranicza się wyraźnie do struktury intelektualno-emocjonalnej postawy.

Tradycyjne orientacje wartościujące w polityce, inwentaryzowane za pomocą wielu skal, pozwalają umieścić podmioty i postawy polityczne ludzi w przestrzeni rywalizacji politycznej, wyznaczonej przez osie konfliktów reprezentujących cztery opcje polityczne: od tradycjonalizmu do liberalizmu światopoglądowego oraz od etatyzmu po liberalizm gospodarczy. Orientacje polityczne jako przesłanki zachowań i postaw politycznych jednostek sy-

⁵ S. Mika: *Wstęp do psychologii społecznej*. Warszawa 1975, s. 68.

⁶ *Psychologia polityczna*. Red. K. Skarżyńska. Poznań 1999, s. 22.

tuowane są w klasycznej skali lewica—prawica, z uwzględnieniem specyfiki polskiej przestrzeni rywalizacji partii politycznych zmodyfikowanej stosunkiem do komunizmu i jego politycznych epigonów.

W psychologii politycznej wyróżniane są trzy podstawowe formy aktywności politycznej: zaangażowanie (*involvement*), uczestnictwo lub partycypacja (*participation*) i aktywność (*activity*). Zaangażowanie polityczne określa się jako wszelkie formy zainteresowania politycznego, kładąc nacisk na stronę poznawczo-emocjonalną zjawiska.

Uczestnictwo polityczne jest traktowane jako bardzo szeroka dziedzina aktywności uwarunkowana stopniem zainteresowania sprawami publicznymi. Badanie różnych form uczestnictwa politycznego rozpocznę od ustalenia stopnia zainteresowania polityką. Powyższą kwestią zajął się w badaniach zbiorowości zagłębiowskiej zespół profesora I. Krzemińskiego⁷.

Badania przeprowadzono za pomocą dwóch technik badawczych. Sondaż objął 800-osobową reprezentatywną próbę dorosłych mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego. Badania metodą Focus Group Interview (zogniskowanych wywiadów grupowych) przeprowadzono w sześciu grupach dyskusyjnych w miastach Zagłębia: Będzinie, Czeladzi, Dąbrowie Górniczej oraz Sosnowcu.

Szczególnie ważnym zagadnieniem przy rekonstrukcji modelu kultury politycznej mieszkańców regionu jest problem tożsamości oraz stosunek do miejsca zamieszkania.

Wyniki badań przeprowadzonych metodą zogniskowanych wywiadów grupowych wskazują na istnienie dwóch grup czynników swoistości regionalnych: ekologicznych i świadomościowych. Dyskutanci za podstawowe wyróżniki Zagłębia na tle reszty kraju uznali: zanieczyszczenie środowiska naturalnego, frustrację, poczucie marazmu oraz poczucie beznadziejności wynikające z gospodarczej sytuacji regionu. W grupie czynników świadomościowych region istnieje jako zbiorowość wymieszana etnicznie, w której animozje wobec przybyszów są tak samo duże jak wspólna dla większości badanych wrogość wobec Ślązaków. Autorzy raportu stwierdzają, że „badani, określając swój region, widzieli w nim więcej wad niż zalet. [...] W oczach badanych Zagłębie jest zanieczyszczonym, podupadającym gospodarczo i wymieszanym etnicznie

⁷ Od 21 III do 2 IV 1998 roku zespół badawczy pod kierunkiem prof. I. Krzemińskiego z Centrum Badania Opinii Społecznej wykonał na zlecenie Elektrociepłowni „Będzin” SA badania socjologiczne. W ostatniej dekadzie marca 1998 roku przeprowadzono sondaż na reprezentatywnej próbie 800 dorosłych mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego, natomiast w dniach 1 i 2 kwietnia w 4 miastach Zagłębia, w 6 grupach dyskusyjnych: Będzinie, Czeladzi, Dąbrowie Górniczej i Sosnowcu zrealizowano badania metodą Focus Group Interview. Wyniki badań przedstawiono w postaci raportu zatytułowanego: *Zagłębie '98 — opinie, oczekiwania, problemy. Podstawowe wyniki badań ankietowych oraz wyniki badań przeprowadzonych metodą grup dyskusyjnych, kwiecień 1998 rok.*

regionem kraju.”⁸ Różnice i animozje pomiędzy Śląskiem a Zagłębiem wzbudzały najwięcej emocji i były najszerzej komentowane w wypowiedziach. Wrogość i agresja wobec Śląska i Ślązaków oraz odwoływanie się do konfliktu między Śląskiem a Zagłębiem stanowiły powszechny temat dyskusji. „Nieskrywana wrogość wobec Ślązaków była mocno akcentowana we wszystkich grupach poza inteligencją z Będzina. Szczególnie mocna niechęć do Ślązaków i Śląska akcentowana była przez młodzież. [...] Stosunek mieszkańców Zagłębia do Ślązaków jest niezwykle złożony, wielowarstwowy i wewnętrznie sprzeczny. Z jednej strony Ślązacy to Niemcy, wywyższający się, mający za nic Polskę i Polaków, inicjujący konflikty i bardziej zawzięci. Z drugiej strony Ślązacy walczyli o przyłączenie do Polski, są porządni, solidarni, rodzinni, mają własną wspaniałą kulturę i tradycję oraz są dobrymi przyjaciółmi. Wydaje się, że istotnym elementem wrogości mieszkańców Zagłębia do Ślązaków jest pielęgnowany wśród mieszkańców Zagłębia i podsycany przez Ślązaków kompleks niższości Zagłębia wobec Śląska i Ślązaków. Niechęć starszych mieszkańców Zagłębia do Śląska jest bierna i raczej deklaratywna. Młodzież zaś mimo małej znajomości historii wzajemnych relacji prowadzi czynną wojnę z młodzieżą Śląska.”⁹

Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na 800-osobowej próbie dorosłych mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego wskazują, że połowa mieszkańców regionu bardzo lubi swoją miejscowość, dalsze 41% respondentów darzy umiarkowaną sympatią miejsce swego zamieszkania. Najwięcej respondentów bardzo lubiących swoją miejscowość rekrutuje się ze wsi aktualnego powiatu będzińskiego oraz Czeladzi. Stosunek do miejsca zamieszkania zależy od wykształcenia oraz wieku respondentów, przy czym wzrost admiracji dla miejsca zamieszkania jest charakterystyczny dla osób z niższym wykształceniem oraz osób starszych najdłużej mieszkających w Zagłębiu.

Wyniki badań socjologicznych skłaniają do konkluzji, iż poczucie tożsamości regionalnej mieszkańców Zagłębia kształtuje istniejący w świadomości społecznej i przekazywany przez tradycję rodzinną konflikt między Zagłębiem i Śląskiem. Świadomość regionalna jest zdeterminowana przez stereotypy negatywne i opozycyjne głównie wobec śląskiego sąsiada, o wątpliwym świadectwie odrębności kulturowej. „Próby przedstawienia Zagłębia jako regionu o odrębnych tradycjach pojawiały się [w wypowiedziach uczestników dyskusji — przyp. M. B.] zwykle trochę »na siłę« w opozycji do odrębności i tradycji Ślązaków. Dla wielu [...] czynnikiem podtrzymującym więź z Zagłębiem jest praca i mieszkanie. Wydaje się, że jest to czynnik podstawowy dla ludności napływowej [...]”¹⁰

⁸ *Zagłębie '98 — opinie, oczekiwania, problemy. Podstawowe wyniki badań ankietowych...* [materiał powielony]. Będzin 1998, s. 5.

⁹ *Ibid.*, s. 8.

¹⁰ *Ibid.*, s. 6.

Poglądy polityczne mieszkańców w niewielkim stopniu wpływają na stosunek emocjonalny do miasta bądź miejscowości, w której zamieszkują respondenci. Bardzo lubi swoje miasto 57% respondentów lewicowych, 48% zwolenników centrum oraz 47% osób nie określających swych poglądów politycznych. Najmniej w stosunku do pozostałych 44% przedstawicieli prawicy bardzo lubi swoje miasto.

Podobnie prezentuje się rozkład odpowiedzi między przedstawicielami różnych poglądów politycznych na pytanie dotyczące zadowolenia z zamieszkiwania w danym mieście bądź miejscowości. Po prawie 70% respondentów lewicy oraz respondentów deklarujących apolityczność jest zadowolonych z miejsca zamieszkania. O 7% mniej zwolenników centrum jest zadowolonych ze swojego miejsca zamieszkania. Najmniejszy odsetek respondentów usatysfakcjonowanych występuje w gronie osób deklarujących poglądy prawicowe.

Czynnikiem warunkującym uczestnictwo w procesie sprawowania władzy jest stosunek do polityki i związane z tym zainteresowanie tą dziedziną życia społecznego.

Duże zainteresowanie polityką deklaruje 120 respondentów, co stanowi 15% populacji reprezentującej ogół mieszkańców Zagłębia. Średnie zainteresowanie polityką wykazuje 46,75% respondentów, a prawie 38% indagowanych deklaruje małe zainteresowanie polityką i jego brak. Podsumowując: ponad 60% mieszkańców Zagłębia co najmniej na poziomie przeciętnym interesuje się polityką.

Poglądy polityczne mieszkańców Zagłębia na skali *continuum* od lewicy przez centrum do prawicy prezentują się następująco.

Prawie czwarta część badanych (23,5%) nie deklaruje swych sympatii politycznych. Wśród respondentów jest ponad 30% zwolenników lewicy. Sympatyków centrum jest tylko o około 2% mniej. Z prawicą identyfikuje się 16,5% ankietowanych.

Istotnym czynnikiem konstytuującym kulturę polityczną obywateli jest ich stosunek do najważniejszych funkcji elit władzy w ujęciu makro-, mezo- i mikrosocjalnym.

Ocena władz państwowych przez mieszkańców Zagłębia w sprawach przedstawicielstwa i reprezentacji jest bardzo krytyczna. Jak wynika z prezentowanych badań, ponad 85% polityków — zdaniem respondentów — dba przede wszystkim o własne interesy. W tej grupie osoby o poglądach lewicowych oraz sympatycy centrum w większym stopniu przypisują władzom państwowym partykularyzm niż zwolennicy prawicy.

Co czwarty uczestnik badań przyznaje, że przedstawiciele władzy starają się dobrze reprezentować swoich wyborców. Sympatycy lewicy rzadziej niż zwolennicy centrum i prawicy pozytywnie oceniają polityków za funkcje reprezentacyjne.

27% ankietowanych jest przekonanych, że elity polityczne troszczą się o sprawy najważniejsze w państwie. Podobnie jak w wypadku spraw ocenianych wyżej bardziej krytyczni są zwolennicy lewicy (26%) niż sympatycy centrum (27%) i prawicy (38%). Tylko co dziesiąty uczestnik badań podziela pogląd, że przedstawiciele władzy w państwie liczą się ze zdaniem zwykłych obywateli. Bardziej krytyczni w tej sprawie są reprezentanci lewicy, więcej zadowolonych z uwzględniania racji obywateli w podejmowanych przez władzę decyzjach znajdujemy wśród osób o poglądach prawicowych.

Bardziej korzystny w modelu kultury politycznej mieszkańców Zagłębia jest obraz funkcjonowania władz lokalnych. Co piąty uczestnik badań wyraża przekonanie, że władze samorządowe liczą się ze zdaniem przeciętnego obywatela. Więcej zwolenników takiego poglądu jest wśród sympatyków lewicy, mniej wśród osób o poglądach centrowych oraz respondentów, którzy stronią od afiliacji politycznych.

Rozkład opinii respondentów w tej kwestii z uwzględnieniem poglądów politycznych ilustruje tabela 1.

Tabela 1

Ocena zgodności decyzji władz gminy ze zdaniem obywateli

Poglądy polityczne ankietowanych	W jakim stopniu władze liczą się ze zdaniem mieszkańców gminy?			
	tak (%)	nie (%)	trudno powiedzieć (%)	liczba osób (n)
Lewica	26	67	7	246
Centrum	17	72	11	323
Prawica	20	73	6	132
Trudno powiedzieć	15	64	20	188
Ogółem	20	69	11	800

Źródło: Zagłębie '98 — opinie, oczekiwania, problemy. Podstawowe wyniki badań ankietowych oraz wyniki badań przeprowadzonych metodą grup dyskusyjnych, kwiecień 1998 rok [raport z badań].

Podstawowe wyniki badań ankietowych (kwiecień 1998 rok)

Płeć respondentów oraz wiek nie polaryzują odpowiedzi w kwestii zgodności działań władz samorządowych ze zdaniem mieszkańców. Mieszkańcy miast do 100 tys. obywateli oraz mieszkańcy wsi częściej niż mieszkańcy Sosnowca i Dąbrowy Górniczej zgadzają się z opinią, że władze gminy liczą się

ze zdaniem przeciętnego obywatela. Poziom wykształcenia respondentów, przynależność do grupy społeczno-zawodowej (poza kadrami kierowniczą i inteligencją) oraz do zbiorowości biernych zawodowo nie ma większego wpływu na zdecydowanie negatywną ocenę podkreślającą nieliczenie się władz lokalnych ze zdaniem przeciętnego obywatela.

Przedmiotowe traktowanie mieszkańców w działalności władz samorządowych znajduje potwierdzenie w opiniach respondentów ze względu na ich warunki materialne, choć występują różnice (około 12 pkt.) między największą liczbą wskazań negatywnych w grupie respondentów oceniających jako złe swe warunki materialne (73%) oraz najmniej licznym odsetkiem odpowiedzi negatywnych respondentów mających dobre warunki materialne (61%).

Podobna tendencja występuje w wypadku korelacji wypowiedzi ze stopniem zainteresowania polityką. Im większe zainteresowanie polityką, tym częściej pojawiają się odpowiedzi potwierdzające opinię, iż władze gminne liczą się ze zdaniem zwykłych ludzi, choć *per saldo* przeważają oceny negatywne.

Poglądy polityczne respondentów nieznacznie różnicują oceny władz miasta, które nie liczą się ze zdaniem przeciętnych obywateli. Najwięcej opinii pozytywnie oceniających władze rekrutuje się spośród osób o poglądach lewicowych, następnie prawicowych, politycznego centrum i na końcu respondentów apolitycznych.

Choć ankietowanych pozytywnie oceniających liczenie się przez władze samorządowe ze zdaniem przeciętnego obywatela jest dwukrotnie więcej, niż to miało miejsce w praktyce działania elit politycznych na szczeblu krajowym, to należy podkreślić znaczny krytycyzm opinii publicznej w tej sprawie. Przypomnijmy, iż tylko co piąty respondent uważa, że władze lokalne liczą się ze zdaniem takich jak on sam uczestników procesu politycznego.

Zaangażowanie władz lokalnych w najważniejszych sprawach gminy jest ocenione wyżej w stosunku do sytuacji na szczeblu centralnym.

Zdaniem uczestników badań przedstawiciele władzy lokalnej w większym stopniu (40% odpowiedzi „tak”) niż to miało miejsce w ocenie władz państwowych troszczą się o sprawy najważniejsze na poziomie lokalnym. Częściej zadowoleni są ludzie młodzi niż starsi — powyżej 55. roku życia.

Najwięcej odpowiedzi pozytywnie oceniających władze samorządowe w ich trosce o najważniejsze sprawy gminy odnotowano w miastach średniej wielkości, takich jak Czeladź i Będzin. W gminach wiejskich powiatu będzińskiego polaryzacja ocen jest reprezentatywna dla całej badanej populacji. W największych miastach regionu: Dąbrowie Górniczej i Sosnowcu najmniej jest odsetek respondentów, według których przedstawiciele władzy troszczą się o gminę.

Korelacja pozytywnych ocen dotyczących troski władz w zakresie najważniejszych spraw lokalnych i rosnącego poziomu wykształcenia respondentów ma charakter proporcjonalny. Im wyższy poziom wykształcenia uczestników badań, tym więcej ocen pozytywnych.

Struktura zawodowa respondentów polaryzuje oceny dotyczące zaangażowania się władz samorządowych w rozwiązywanie najważniejszych spraw lokalnych. Prawie 2/3 kadry kierowniczej i inteligencji oraz około 40% robotników wykwalifikowanych, pracowników umysłowych niższego szczebla oraz prywatnych przedsiębiorców ocenia pozytywnie starania władz w załatwianiu najważniejszych spraw w gminie. Największymi kontestatorami są robotnicy niewykwalifikowani oraz prywatni przedsiębiorcy.

Wśród respondentów biernych zawodowo oceny pozytywne przeważają w grupach uczniów i studentów oraz bezrobotnych. Zdecydowanie negatywnie oceniają władze lokalne renciści i emeryci za brak troski o zaspokajanie najważniejszych potrzeb mieszkańców.

Sytuacja materialna respondentów wpływa na ocenę władz lokalnych w ich działalności na rzecz rozwiązywania najważniejszych spraw lokalnych. Zła ocena własnych warunków materialnych przenoszona jest na negatywną ocenę władz gminnych. W grupie osób o dobrych warunkach materialnych przeważają pozytywne oceny władz dotyczące ich zaangażowania w najważniejszych sprawach w gminie.

Poglądy polityczne uczestników badań wpływają na różnice ocen przedstawicieli władz w tej kwestii. Większość respondentów o poglądach lewicowych uważa, że władze samorządowe troszczą się o to, by załatwiać najważniejsze sprawy lokalne.

Wśród pozostałych respondentów przeważają oceny negatywne. Najwięcej krytycznych ocen odnotowano w grupie respondentów politycznego centrum oraz prawicy politycznej i neutralnych politycznie.

Ważną cechą demokratycznej kultury politycznej jest ocena postaw społecznych i partykularnych elity władzy. Prawie 70% respondentów uważa, że przedstawiciele władzy dbają głównie o własne interesy. Tylko 26% ankietowanych twierdzi, że jest inaczej. Najwięcej indagowanych wskazujących na partykularyzm w działaniach władz znajdujemy w grupie respondentów w wieku od 55 do 64 lat.

Miejsce zamieszkania uczestników badań wpływa na opinie dotyczące racji skłaniających do uczestnictwa w organach władzy bądź sprawowania władzy przez członków elit politycznych. Niższy odsetek ocen wskazujących na partykularyzm działania władz lokalnych można odnotować w wypowiedziach mieszkańców gmin wiejskich powiatu będzińskiego, następnie mieszkańców Czeladzi i Będzina. W dużych miastach Zagłębia około 3/4 respondentów jest przekonana, że przedstawiciele władzy dbają głównie o własne interesy.

Wzrostowi poziomu wykształcenia badanych odpowiada spadek liczby wypowiedzi utrzymujących, że motorem działań przedstawicieli władzy jest ich własny interes.

Najmniej zwolenników tezy o partykularyzmie władz lokalnych wśród grup społeczno-zawodowych można znaleźć w gronie przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji, a także robotników wykwalifikowanych, najwięcej — w środowiskach robotników niewykwalifikowanych oraz prywatnych przedsiębiorców.

W grupie osób biernych zawodowo wyższą od średniej całej populacji respondentów wskazujących na partykularyzm władz gminnych dostrzega się wśród rencistów (77%), emerytów (75) oraz bezrobotnych (70%). Najbardziej liberalni są uczniowie i studenci (54%) oraz gospodynie domowe (62%). Wyższy od średniej badanej populacji wskaźnik opinii podkreślający partykularyzm przedstawicieli władz pochodzi od respondentów źle oceniających swoje warunki materialne. Dochody ankietowanych w minimalnym stopniu polaryzują odpowiedzi.

Zainteresowanie polityką wpływa na opinie dotyczące egoizmu lokalnych elit politycznych. Osoby deklarujące duże i średnie zainteresowanie życiem politycznym rzadziej niż respondenci wykazujący małe lub nie wykazujący w ogóle zainteresowania polityką uważają, że przedstawiciele władzy dbają o własne interesy.

Rozkład ocen potwierdzających partykularyzm władz lokalnych ze względu na poglądy polityczne waha się od 64% do 75% wskazań. Najmniejszy odsetek występuje wśród ankietowanych apolitycznych. Po 68% zwolenników lewicy i prawicy oraz aż 3/4 sympatyków centrum uważa, że przedstawiciele władz gminnych dbają o własne interesy.

Istotną cechą lokalnej kultury politycznej jest ocena postaw socjospołecznych członków rady gminy. Radni zgodnie z zasadami ustrojowymi administracji samorządowej w ramach wielu swoich funkcji winni reprezentować interesy mieszkańców. Opinie uczestników badań ankietowych w tej kwestii są symetrycznie podzielone. 42% respondentów jest przekonanych, że radni starają się reprezentować interesy mieszkańców. O 1% ankietowanych więcej jest przeciwnego zdania, 15% indagowanych nie wyraża zdecydowanej opinii w tej sprawie. W badanej populacji 5% więcej mężczyzn w stosunku do kobiet uważa, że radni nie starają się reprezentować interesów mieszkańców.

Charakterystyka wypowiedzi ze względu na wiek respondentów zwraca uwagę na przewagę opinii, w których podkreśla się służebną rolę radnych w grupie najmłodszej części badanej populacji do 24 lat oraz w przedziale wiekowym 45—54 lata. W populacji osób powyżej 55. roku życia przeważają zdecydowanie oceny podważające zasadę reprezentowania przez radnych interesów mieszkańców.

Wielkość miejscowości i miejsce zamieszkania respondentów polaryzuje oceny dotyczące reprezentacyjnej funkcji radnego wobec mieszkańców. Im większa gmina, tym więcej opinii negujących rolę radnego jako reprezentanta interesów mieszkańców. Pozytywną ocenę roli reprezentanta interesów społeczności lokalnych odgrywają radni w Czeladzi, powiecie będzińskim oraz Będzinie. W Dąbrowie Górniczej tylko 27% respondentów oraz 39% indagowanych w Sosnowcu uważa, że radni starają się reprezentować interesy mieszkańców.

Postrzeżenie pozytywnej roli radnych wśród mieszkańców zwiększa się wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia uczestników badań. W grupie osób z wykształceniem średnim i wyższym przeważają opinie pozytywne, zwracające uwagę na pomocniczą funkcję radnych wobec mieszkańców gmin.

W strukturze społeczno-zawodowej pracujących respondentów reprezentacyjną funkcję radnych szczególnie podkreślają przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, prywatni przedsiębiorcy oraz pracownicy fizyczno-umysłowi. Negatywnie rolę radnego oceniają robotnicy niewykwalifikowani, pracownicy umysłowi niższego szczebla oraz robotnicy wykwalifikowani.

Wśród biernych zawodowo funkcję reprezentacyjną radnego pozytywnie oceniają uczniowie i studenci oraz gospodynie domowe. Opinie negatywne przeważają w środowisku bezrobotnych, emerytów i rencistów.

Wysokość dochodów w rodzinie respondentów wpływa na ocenę funkcji radnego. Pozytywnie rolę radnego jako reprezentanta interesów mieszkańców oceniają osoby o najniższych i najwyższych dochodach. Respondenci ze środka listy dochodów oceniają negatywnie tę rolę. Subiektywna ocena własnych warunków materialnych inaczej polaryzuje opinie respondentów. Respondenci szacujący własne warunki materialne jako złe i średnie na ogół negatywnie oceniają radnego jako reprezentanta interesów mieszkańców. Uczestnicy badań, którzy mają dobre warunki materialne, w większości są przekonani, że radni starają się reprezentować interesy mieszkańców.

Wśród respondentów deklarujących duże i średnie zainteresowanie polityką przeważają opinie przychylnie na temat roli radnego jako reprezentanta interesów zbiorowości gminnej. Odmiennego zdania są badani deklarujący małe zainteresowanie polityką lub jego brak.

Poglądy polityczne polaryzują opinie respondentów na dwie podstawowe grupy. Osoby deklarujące poglądy lewicowe w większości akceptują opinię, iż radni starają się reprezentować interesy mieszkańców. Sympatycy politycznego centrum i prawicy oraz osoby apolityczne są przeciwnego zdania.

Ważnym elementem kultury politycznej jest styl działania władz samorządowych. Uczestniczący model kultury politycznej winien się charakteryzować m.in. sprawnym systemem komunikacji politycznej, którego elementem jest otwarta polityka informacyjna władz. Odpowiedź uczestników ankiety

w sprawie oceny informowania mieszkańców gmin o pracy i planach władz samorządowych daje przyczynek do rekonstrukcji opinii publicznej na temat lokalnej polityki informacyjnej.

Tylko co piąty respondent pozytywnie ocenia proces informowania mieszkańców o pracy i planach władz samorządowych. Ponad połowa ankietowanych wyraża się negatywnie o tym procesie. Więcej kontestatorów lokalnej polityki informacyjnej jest wśród mężczyzn niż kobiet.

Wielkość miejscowości i miejsce zamieszkania uczestników badań w istotny sposób polaryzują odpowiedzi. Im większa gmina, tym bardziej zdecydowana przewaga ocen negatywnych. W małych gminach wiejskich odnotowuje się równowagę między ocenami pozytywnymi i negatywnymi, a w mieście średniej wielkości — Czeladzi przeważa pogląd o poprawnym informowaniu mieszkańców o planach i działalności władz samorządowych. Najwięcej odpowiedzi negatywnie oceniających politykę informacyjną władz lokalnych można znaleźć wśród respondentów z Sosnowca, Dąbrowy Górniczej i Będzina.

Poziom wykształcenia respondentów nie ma wpływu na polaryzację odpowiedzi. W układzie społeczno-zawodowym respondentów zwraca uwagę prawie dwukrotnie wyższa od średniej całej populacji liczba osób pozytywnie oceniających politykę informacyjną przez prywatnych przedsiębiorców (40% odpowiedzi „tak”) oraz kadrę kierowniczą i inteligencję (38%).

Poglądy polityczne uczestników badań wpływają na pewne odchylenia w ocenie polityki informacyjnej gmin. Więcej pozytywnych odpowiedzi w tej mierze udzielili sympatycy lewicy (28%), mniej — zwolennicy centrum (19%) i prawicy (15%).

Kolejnym filarem uczestniczącej kultury politycznej jest proces zasięgania opinii mieszkańców w ważnych dla gminy sprawach. Tylko 12% respondentów ocenia pozytywnie ten proces, a 68% ankietowanych — negatywnie. Więcej krytyków tego procesu można znaleźć wśród mężczyzn oraz ludzi w średnim wieku w przedziale od 35 do 54 lat.

Wielkość miejscowości i miejsce zamieszkania uczestników badań wpływają na odchylenia od średniej badanej populacji. Respondenci z małych gmin częściej wypowiadają się pozytywnie o procesie zasięgania opinii wśród mieszkańców. Najgorzej konsultacje społeczne są oceniane w dużych miastach: Sosnowcu, Dąbrowie Górniczej i Będzinie. W Czeladzi ocen pozytywnych jest 22%, a w gminach powiatu będzińskiego 37%.

Szczególnie niski odsetek ocen pozytywnych dotyczących procesu konsultacji odnotowano w następujących grupach społecznych: osoby z wyższym wykształceniem, robotnicy niewykwalifikowani, osiągający najwyższe dochody oraz respondenci negatywnie oceniający własne warunki materialne.

Poglądy polityczne osób uczestniczących w badaniach w zasadzie nie wpływają na oceny sposobu zasięgania opinii wśród mieszkańców w ważnych dla gminy sprawach.

Wybory samorządowe w latach 1990—1998 w Zagłębiu Dąbrowskim

Wybory samorządowe jako mechanizm rekrutacji elit politycznych jest ważnym elementem lokalnej kultury politycznej.

Samorządowe prawo wyborcze w Polsce ulegało wielu zmianom począwszy od chwili utworzenia samorządu gminnego w 1990 roku do wprowadzenia z dniem 1 I 1999 roku ostatniego etapu reformy administracji publicznej.

Wybory samorządowe w latach 1990 i 1994 odbyły się na podstawie ustawy z dnia 8 III 1990 roku — *Ordynacja wyborcza do rad gmin* (Dz.U. nr 16, poz. 96, z późn. zm.). Wybory komunalne w roku 1998 zostały przeprowadzone na podstawie ustawy z dnia 16 VII 1998 roku — *Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw* (Dz.U. nr 95, poz. 602). W największym stopniu zmianie uległa treść zasady równości. W ordynacji wyborczej do rad gmin w latach 1990—1998 przymiot równości oznaczał równość zasad wyborczych i przyznawał każdemu wyborcy prawo jednego głosu. Siła głosu wyborców w wyborach jedno- i wielomandatowych była taka sama. Sprzyjał temu system jednomandatowych okręgów wyborczych, który zakłada oddanie przez wyborcę jednego głosu na jednego kandydata. W okręgach wielomandatowych wyborca także dysponuje tylko jednym głosem.

Inaczej prezentuje się desygnat zasady równości w *Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw*. Prawo wyborcze z 1998 roku w ust. 2 art. 86 stanowi, iż na jednego kandydata można oddać tylko jeden głos, co w świetle głosowania na kilku kandydatów w okręgach wielomandatowych w systemie większościowym i głosowaniu tylko na jednego kandydata w systemie proporcjonalnym oznacza, iż siła głosów wyborców jest większa w systemie większościowym.

Stosunkowo duże różnice między ordynacjami wyborczymi dotyczyły systemu większościowego. W prawie wyborczym obowiązującym do 1998 roku w gminach do 40 tys. mieszkańców wybory odbywały się w okręgach jednomandatowych. Oznacza to, iż gminę dzielono na tyle okręgów wyborczych, ile mandatów przysługiwało gminie w świetle ustawy o samorządzie terytorialnym. Spośród dowolnej liczby kandydatów na radnego, zgłaszanych na oddzielnych listach, mandat uzyskiwał ten, który uzyskał największą liczbę głosów.

Zmiany ordynacji wyborczej do rad gmin, w tym dużych miast — powiatów grodzkich, doprowadziły do radykalnego zmniejszenia liczby list kandydatów zgłaszanych w okręgach. Oceniając wyniki wyborów do rad miejskich Sosnowca i Dąbrowy Górniczej, można dostrzec wyraźną tendencję polegającą na zmniejszaniu się liczby partii i komitetów wyborczych zgłaszanych w okręgach wyborczych oraz, co za tym idzie, zmniejszanie się liczby partii i organizacji, których przedstawiciele tworzą organ uchwałodawczy samorządu.

Wybory przeprowadzone na podstawie klasycznego systemu d'Hondta z 5-procentowym progiem wyborczym doprowadziły z jednej strony do wyeliminowania słabych ugrupowań politycznych, osiągających minimalne poparcie wyborcze, z drugiej strony silnym partiom politycznym zapewniły nadreprezentację. Wybory samorządowe zostały podporządkowane regułą selekcji parlamentarnej przenoszącej punkt ciężkości z walorów osobistych i predyspozycji kandydata na radnego na atuty partii politycznej czy ugrupowania.

Wyniki wyborów samorządowych, przeprowadzonych w 1998 roku, pokazały, że warunkiem uzyskania dobrego rezultatu wyborczego w sytuacji znowelizowanego prawa wyborczego było uzyskanie dwa razy większej liczby głosów w stosunku do wyborów sprzed 4 lat.

Wybory komunalne w gminach zagłębiowskich charakteryzowały się umiarkowanym zainteresowaniem, o czym świadczy niska frekwencja wyborcza (por. tabela 2).

Tabela 2

Frekwencja wyborcza do rad gmin Zagłębia Dąbrowskiego

Miasto/gmina	1990 (%)	1992 (%)	1994 (%)	1998 (%)
Będzin	38,0	9,5	28,13	44,28
Dąbrowa Górnicza	36,19	—	27,01	43,3
Czeladź	38,56	—	25,27	44,68
Sosnowiec	34,95	—	23,84	36,29
Wojkowice	—	37,26	42,81	47,49
Siewierz	43,7	—	38,2	52,88
Bobrowniki	53,27	—	37,65	45,20
Mierzęcice	45,41	—	30,4	39,35
Psary	49,23	—	33,32	42,39

Źródło: opracowanie własne¹¹.

¹¹ Opracowanie przygotowano na podstawie *Obwieszczenia Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 28 V 1990 roku* („Dziennik Urzędowy Województwa Katowickiego” nr 9). *Obwieszczenia Wojewódzkiego Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 22 VI 1994 roku w sprawie wyników wyborów do rad gmin w okręgach jedno- i wielomandatowych* (DUWK nr 9, poz. 69) oraz *Obwieszczenie Wojewódzkiego Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 21 X 1998 roku o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa śląskiego oraz do Sejmu Województwa Śląskiego przeprowadzonych w dniu 11 X 1998 roku* (DUWK nr 34, poz. 548).

Średnia frekwencja w pierwszych wyborach komunalnych w gminach zagłębiowskich wyniosła 42,41% i była prawie o 3 punkty wyższa w stosunku do średniej wojewódzkiej (39,56%). Cechą charakterystyczną frekwencji w wyborach samorządowych w Zagłębiu, zbieżną z tendencją ogólnopolską, była zależność odwrotnie proporcjonalna między odsetkiem osób biorących udział w wyborach a wielkością gminy. Im większa gmina, tym mniejsza frekwencja. W gminach wiejskich w pierwszych wyborach komunalnych wzięła udział prawie połowa uprawnionych do głosowania.

W drugich wyborach samorządowych frekwencja wyborcza spadła średnio o 1/3 w stosunku do roku 1990. Utrzymały się różnice w zakresie frekwencji wyborczej między gminami ze względu na liczbę mieszkańców w gminie.

W trzecich wyborach samorządowych, przeprowadzonych łącznie do trzech szczebli samorządu, frekwencja wyborcza wyraźnie się poprawiła i w skali całego regionu przekroczyła wielkość z pierwszych wyborów komunalnych. W dużych miastach i Siewierzu frekwencja przekracza progi uzyskane w pierwszych i drugich wyborach komunalnych, natomiast zainteresowanie wyborami na wsiach jest mniejsze od frekwencji z 1990 roku.

Pierwsze wybory samorządowe w Zagłębiu w 1990 roku zakończyły się wielkim sukcesem kandydatów wywodzących się z ruchu komitetów obywatelskich.

Udział radnych rekrutujących się spośród kandydatów ruchu obywatelskiego w stosunku do ogólnej liczby radnych w miastach Zagłębia przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Poparcie społeczne udzielone ruchowi obywatelskiemu w gminach powyżej 40 tys. mieszkańców

Miejscowość	Ogólna liczba mandatów	Liczba mandatów ruchu obywatelskiego	Poparcie społeczne (%)
Będzin	36	20	44,20
Dąbrowa Górnicza	45	30	61,66
Sosnowiec	50	35	56,30

Źródło: Obwieszczenie Wojewódzkiego Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 28 V 1990 roku („Dziennik Urzędowy Województwa Katowickiego” nr 9).

W miastach Zagłębia komitety obywatelskie zdobyły średnio 64% wszystkich mandatów. Większe poparcie społeczne uzyskały one w większych miastach.

Zmianę systemu politycznego Dąbrowy Górniczej przedstawia tabela, w której zaprezentowano najważniejsze ugrupowania oraz zarejestrowane listy i komitety wyborcze w latach 1990—1994—1998. W tabeli 4 podano, oprócz nazwy ugrupowania wyborczego, odsetek głosów uzyskany w skali całej gminy oraz liczbę otrzymanych mandatów (w nawiasach).

Tabela 4

Partie i ugrupowania wyborcze Dąbrowy Górniczej tworzące Radę Miasta

Lista/komitet wyborczy	1990	1994	1998
Dąbrowski Komitet Obywatelski	—	8,56 (5)	—
„Solidarni”	61,66 (30)	—	—
Ząbkowski Komitet Obywatelski	—	1,0 (0)	—
Niezależne Obywatelskie Forum Wyborcze	7,5 (7)	—	—
Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej	9,52 (4)	6,43 (3)	9,37 (3)
KPN	10,24 (3)	—	—
Koalicja KPN	—	7,0 (2)	—
PSL	2,95 (1)	4,34 (1)	—
SD	3,5 (0)	—	—
SLD	—	24,09 (18)	38,77 (27)
Unia Wolności	—	13,12 (11)	10,28 (3)
Stowarzyszenie Dąbrowa 2000	—	6,8 (2)	—
Przymierze dla Dąbrowy	—	5,01 (2)	—
AWS	—	—	12,65 (6)
Obywatelski Blok Wyborczy Stowarzyszeń i Organizacji Społecznych	—	—	14,72 (6)
Unia Pracy (Przymierze Społeczne)	—	4,4 (0)	6,5 (0)
Komitet Wyborczy Tęczowy Próg Szansy	—	—	4,23 (0)
ROP	—	—	3,32 (0)
Łączna liczba zarejestrowanych list/komitatów	9	11 + 6	9

Źródło: opracowanie własne jak w przyp. 11.

W wyniku wyborów komunalnych w 1990 roku, w których o mandaty ubiegali się kandydaci zarejestrowani na 9 listach wyborczych (w tym jedna lista jednoimienna), pierwszy skład polityczny rady przedstawiał się następująco: Dąbrowski Komitet Obywatelski „Solidarni” — 30 mandatów, Niezależne Obywatelskie Forum Wyborcze — 7, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej — 4, Konfederacja Polski Niepodległej — 3, PSL — 1. Łącznie w Radzie Miejskiej zasiadają przedstawiciele 5 ugrupowań politycznych.

Drugie wybory komunalne cieszyły się większym zainteresowaniem ze strony kandydatów do rady. W szranki wyborcze stanęło 11 ugrupowań wyborczych oraz 6 niezależnych kandydatów. Wyniki wyborów spowodowały większą fragmentaryzację organu uchwałodawczego gminy niż to miało miejsce w poprzedniej kadencji. W radzie miasta zasiedli przedstawiciele 9 ugrupowań politycznych.

Wybory samorządowe do rady miasta na prawach powiatu w 1998 roku charakteryzowały się wciąż dużym zainteresowaniem, o czym świadczył udział w kampanii wyborczej 9 komitetów wyborczych. Do rady miasta weszli przedstawiciele 5 ugrupowań politycznych.

Wyniki wyborów samorządowych w Dąbrowie Górniczej odzwierciedlają zmianę układu sił politycznych w mieście od zdecydowanego poparcia udzielonego w roku 1990 ruchowi obywatelskiemu z jednoczesną eliminacją partii lewicowych z lokalnej sceny politycznej do renesansu ugrupowań lewicowych w latach 1994 i 1998. Znaczące poparcie udzielone Unii Wolności w roku 1994 miało tendencję spadkową. Gwałtowny spadek poparcia dla ruchu obywatelskiego odnotowany w wyborach 1994 roku w latach następnych charakteryzuje się stabilnością. Szczególną cechą systemu politycznego w Dąbrowie Górniczej jest nieprzerwana od 1990 roku obecność w samorządowym systemie władzy miasta Towarzystwa Przyjaciół Dąbrowy Górniczej.

Kształt lokalnego systemu politycznego Będzina przedstawia tabela 5, zawierająca wykaz ugrupowań politycznych i organizacji społecznych uczestniczących w procesie sprawowania władzy.

Tabela 5

Ugrupowania polityczne i komitety wyborcze, których przedstawiciele wchodzili w skład Rady

Ugrupowania polityczne i komitety wyborcze	1990	1992	1994	1998
Obywatelski Komitet Ziemi Będzińskiej „Solidarni”	44,2 (20)	—	—	—
Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy	21,25 (7)	—	—	—
Spółeczny Klub Wyborczy przy SDRP	9,81 (3)	—	—	—
Organizacja Społeczna Dzielnicy Grodziec	2	—	—	—
Spółeczna Lista	1	—	—	—
KPN (koalicja KPN)	1	—	7,6 (3)	—
Spółeczny Klub Wyborczy	1	—	—	—
Kandydaci Niezależni	1	—	1	—
SLD	—	15,72 (6)	28,15 (12)	37,65 (17)
Blok Obywatelski „Samorządność”	—	—	14,98 (6)	—
Lista Obywatelska	—	35,58 (17)	13,45 (6)	—
Towarzystwo Przyjaciół Będzina	—	18,47 (6)	11,45 (5)	14,91 (6)
Forum Chrześcijańsko-Niepodległościowe	—	6,16 (2)	—	—
Unia Pracy (Przymierze Społeczne)	—	—	8,1 (3)	8,0 (3)
AWS	—	—	—	10,12 (4)
Forum Samorządowe	—	—	—	13,54 (5)
Niezależny Komitet Wyborczy „Syberka”	—	—	—	1

Źródło: jak wyżej.

W wyborach komunalnych 1990 roku zostało zarejestrowanych 15 list wyborczych. Poza zwycięskim Obywatelskim Komitetem Ziemi Będzińskiej w skład Rady weszli przedstawiciele jeszcze 7 organizacji politycznych.

Liczba ugrupowań politycznych biorących udział w wyborach samorządowych 1994 roku nie uległa zmianie. Zmniejszyła się do 7 liczba organizacji społeczno-politycznych, których przedstawiciele zasiedli w ławach radnych.

W wyborach samorządowych 1998 roku liczba zarejestrowanych komitetów wyborczych zmniejszyła się do 11, z czego 6 ugrupowań politycznych otrzymało do podziału mandaty rajców miejskich.

W będzińskim systemie politycznym w latach 1990—1998 nastąpiło odejście od dominacji ugrupowań obywatelsko-prawicowych na rzecz poparcia dla ugrupowań lewicowych przy stałej absencji partii centrowo-liberalnej. Będzin był jedynym zagłębiowskim miastem, w którym w wyborach 1990 roku zarejestrowana lista SDRP dała 3 kandydatom przepustkę do władz gminy. W kolejnych wyborach stale wzrastało poparcie dla ugrupowań lewicowych, w tym przede wszystkim dla SLD, który uzyskał ponad 15-procentowe poparcie wyborcze w roku 1992, kiedy odbyły się przyspieszone wybory związane z wyodrębnieniem z Będzina Wojkowic. Wzrostowi systematycznego poparcia wyborczego SLD towarzyszy występowanie stałego elektoratu Unii Pracy. Znaczną rolę w miejskim systemie władzy odgrywa Towarzystwo Przyjaciół Będzina, które cieszy się prawie 8-procentowym poparciem społecznym.

Poparcie społeczne oraz liczby mandatów przyznane ugrupowaniom politycznym tworzącym sosnowiecki system wyborczy dekady lat dziewięćdziesiątych ilustruje tabela 6.

W pierwszych wyborach komunalnych w Sosnowcu w 1990 roku w szranki wyborcze stanęli kandydaci zarejestrowani na 55 listach wieloosobowych oraz 11 kandydatów indywidualnych.

W wyniku wyborów w skład Rady Miejskiej weszli przedstawiciele 11 list wyborczych. Największy sukces odniósł sosnowiecki Komitet Obywatelski i MKK NSZZ „Solidarność”, który zdobył poparcie 56,3% wyborców, co dało mu 35 mandatów w Radzie Miejskiej. Po 2 mandaty uzyskali przedstawiciele: komitetów osiedlowych samorządów mieszkańców, Sosnowiecka Koalicja Wyborcza, Grupa Odnowy Sosnowca, kandydaci Stronnictwa Demokratycznego oraz Rada Parafialna przy kościele św. Joachima w Sosnowcu-Zagórze. Po jednym mandacie uzyskali przedstawiciele następujących ugrupowań wyborczych: Niezależni Rzemieślnicy, KPN — Konfederacja Polski Niepodległej, Niezależni Kandydaci Mieszkańców Osiedla Śródula, Lista Kandydatów Niezależnych Dzielnicy Stary Sosnowiec i Miłowice oraz Samorząd Mieszkańców, Komitet Osiedlowy nr 8 Dzielnica Pogoń.

Tabela 6

**Partie polityczne, ugrupowania i organizacje
wchodzące w skład Rady Sosnowca w latach 1990—2000**

Partie, ugrupowania, organizacje	1990	1994	1998
Komitet Obywatelski i MKK NSZZ „Solidarność”	56,3 (35)	—	—
Sosnowiecka Koalicja Wyborcza	7,64 (2)	—	—
Grupa Odnowy Sosnowca	7,08 (2)	—	—
KPN	4,17 (1)	5,06 (1)	—
Komitety osiedlowe samorządów mieszkańców	8,61 (5)	—	—
Kandydaci Stronnictwa Demokratycznego	3,26 (1)	—	—
Rada parafialna	1,93 (2)	0,71 (1)	—
Niezależni rzemieślnicy	1,13 (1)	—	—
Śląsko-Dąbrowska Unia Socjaldemokratyczna	1,17 (0)	—	—
SLD	—	34,17 (27)	55,44 (33)
Unia Wolności	—	11,38 (8)	15,84 (7)
Koalicja Obywatelska „S”, RdR, RTR, PC, PL, PK	—	9,57 (8)	—
Unia Pracy (Przymierze Społeczne)	—	6,31 (3)	5,23 (0)
Spółdzielcy	—	1,39 (1)	—
Doświadczenie i Praca dla Dzielnicy i Miasta	—	1,41 (1)	—
AWS	—	—	20,6 (10)
Ruch Patriotyczny Ojczyzna	—	—	2,24 (0)
Komitet Wyborczy Chadecja	—	—	0,56 (0)
Naprzód—Razem	—	—	0,09 (0)

Źródło: M. Barański: *Postawy i zachowania wyborcze mieszkańców Sosnowca w latach 1990—1998*. W: „Rocznik Sosnowiecki”: *Samorządne społeczeństwo*. Sosnowiec 1998.

Cechą charakterystyczną wyborów komunalnych 1990 roku było z jednej strony zwycięstwo komitetów obywatelskich, będące konsekwencją poparcia „dla rodzącego się nowego systemu społecznego [...] oraz [...] nadzieja na wyłonienie lepszych, nowych radnych, chęć uczestnictwa w wolnych wyborach i przyczynienie się do likwidacji nomenklatury”¹². Oprócz komitetów obywatelskich pojawiło się nowe ugrupowanie samorządów mieszkańców, które w kilku dzielnicach delegowało 7 przedstawicieli do Rady Miejskiej. Inną ważną cechą pierwszych wyborów okresu transformacji była marginalna obecność partii lewicowych. SDRP nie zarejestrowała oficjalnie swoich kandydatów, choć z perspektywy kilku lat wielu członków i sympatyków tej partii brało udział w wyborach samorządowych 1990 roku. Honoru partii lewicowych broniła bez sukcesu wyborczego Śląsko-Dąbrowska Unia Socjaldemokratyczna.

W wyborach 1994 roku o mandaty ubiegali się kandydaci zarejestrowani przez 27 komitetów wyborczych.

W skład Rady Miejskiej weszli przedstawiciele 8 ugrupowań wyborczych: 1) SLD z 27 mandatami, 2) Unia Wolności — 8, 3) Koalicja Obywatelska „S”,

¹² B. Jałowicki: *Narodziny demokracji w Polsce lokalnej*. Warszawa 1990, s. 92.

RdR, RTR, PC, PL, PK — 8, 4) Unia Pracy — 3, 5) Koalicja KPN — 1, 6) Rada Parafialna przy kościele św. Joachima — 1, 7) spółdzielcy — 1, 8) Doświadczenie i Praca dla Dzielnicy i Miasta — 1.

Trzecie wybory samorządowe do Rady Miejskiej Sosnowca odbyły się 11 X 1998 roku.

Z ogólnej liczby 7 komitetów wyborczych uczestniczących w kampanii wyborczej 4 ugrupowania przekroczyły 5-procentowy próg. W wyniku podziału mandatów proporcjonalnie do liczby uzyskanych głosów w poszczególnych okręgach w skład Rady poza Przymierzem Społecznym PSL-UP-KPEiR weszli kandydaci SLD, AWS oraz Unii Wolności.

Wyniki wyborów samorządowych przeprowadzonych w 1998 roku pokazują, że warunkiem uzyskania dobrego wyniku wyborczego było zyskanie dwa razy większej liczby głosów w stosunku do wyborów sprzed 4 lat.

Układ partii politycznych w Radzie Miejskiej Sosnowca uległ dalszej redukcji oraz konsolidacji i przesunął się zdecydowanie na lewo. SLD posiada 33 mandaty, co stanowi dokładnie większość 2/3 głosów niezbędnych do podjęcia każdej decyzji.

Pierwsze wybory do rad powiatów odbyły się łącznie z wyborami do rad gmin i Sejmu Województwa Śląskiego w dniu 11 X 1998 roku.

Poniżej, w tabeli 7, przedstawiono wyniki wyborów do powiatu będzińskiego w porównaniu z rezultatami wyborów w powiecie zawierciańskim.

W celu wyboru Rady Powiatu Będzińskiego utworzono 9 okręgów wyborczych, w których łącznie wybierano 50 radnych. W głosowaniu do Rady Powiatu wzięło udział 44,96% uprawnionych do głosowania, tj. o około 0,2% mniej niż w wyborach do rad gmin.

Ogółem zarejestrowano 8 list wyborczych. W wyniku przeprowadzonych wyborów w skład Rady Powiatu weszli przedstawiciele 5 komitetów wyborczych: Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Akcji Wyborczej Solidarność, Unii Wolności, Przymierza Społecznego oraz lokalnego Towarzystwa Przyjaciół Będzina.

Zwycięcą wyborów został SLD, który uzyskał poparcie 48,6% wyborców, co mu dało 29 mandatów. Unię Wolności poparło 17,58% obywateli (10 mandatów). Ponad 13-procentowe poparcie AWS dało ugrupowaniu 6 mandatów. Przymierze Społeczne, poparte przez co dziesiątego wyborcę, otrzymało 2 mandaty. Lokalne ugrupowanie wyborcze Towarzystwo Przyjaciół Będzina, które zarejestrowało listy tylko w dwóch okręgach będzińskich z poparciem 6,29% wyborców, zdobyło 3 mandaty. Wyniki wyborów w powiecie będzińskim potwierdzają supremację lewicy, zwłaszcza w gminach wiejskich, gdzie SLD zdobył 2/3 mandatów. Podkreślić należy lokalny charakter zwycięstw dwóch komitetów wyborczych. Przymierze Społeczne odniosło sukces wyborczy w Czeladzi, a Towarzystwo Przyjaciół Będzina w Będzinie. Geografia polityczna wyborów powiatowych zwraca uwagę na wysokie

Tabela 7

Liczba otrzymanych głosów i mandatów w poszczególnych okręgach wyborczych w wyborach do Rady Powiatu Będzińskiego

Okręg	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
SLD	4925	4409	1899	3697	1903	1929	1117	1941	2669
	6	5	2	4	2	2	2	3	3
AWS	1421	1543	609	1094	711	826	209	262	—
	1	2		1	1	1			
PS	574	739	636	1501	427	234	297	269	609
			1	1					
TPB	1346	1820	—	—	—	—	—	—	—
	1	2							
UW	1821	1014	653	1952	292	929	411	672	1104
	2	1	1	2		1	1	1	1

Źródło: „Dziennik Urzędowy Województwa Katowickiego” nr 34, poz. 548.

poparcie udzielone Unii Wolności, która z wyjątkiem Wojkowic w każdym okręgu wyborczym, w tym — co jest godne podkreślenia — we wszystkich okręgach wiejskich delegowała do powiatu przynajmniej jednego radnego. W 4 okręgach miejskich Będzina i Czeladzi Unia Wolności zdobyła 6 mandatów przy większym poparciu wyborczym w tym drugim mieście. Trzeba przypomnieć, iż w wyborach samorządowych w miastach powiatu będzińskiego w Czeladzi Unia Wolności zdobyła 4 mandaty, natomiast w Będzinie, nie rejestrując partyjnej listy, poparła Forum Samorządności, które uzyskało 5 mandatów.

W powiecie zawierciańskim w 12 okręgach wyborczych wybierano 45 radnych, w 7 okręgach wyborczych miejskich (Poręba oraz Zawiercie) — 23 radnych, a w 5 wiejskich okręgach — łącznie 22 radnych. Frekwencja wyborcza wyniosła 47,66% uprawnionych do głosowania.

Spośród zarejestrowanych 8 list wyborczych tylko 4 pokonały 5-procentowy próg i podzieliły między siebie mandaty. SLD otrzymał w głosowaniu poparcie 46,11% wyborców. Na Akcję Wyborczą Solidarność głosowało 22,02% wyborców, Unię Wolności poparło 10,42% wyborców, a Przymierze Społeczne PSL—UP—KPEiR otrzymało 14,49% głosów. W wyniku podziału mandatów w poszczególnych okręgach wyborczych SLD uzyskał 25 mandatów, AWS — 11, Przymierze Społeczne — 5 oraz Unia Wolności — 4.

Geografia wyborcza zwraca uwagę na różnice środowiskowe okręgów wyborczych. SLD swoją przewagę zdobył głównie w okręgach miejskich, w których uzyskał ponad 65% mandatów. W 5 wiejskich okręgach wyborczych SLD otrzymał 45,45% mandatów. Wynik wyborczy AWS oraz UW w obu grupach okręgów wyborczych jest niemal identyczny. Sukces wyborczy Przymierza Społecznego to rezultat wysokiego poparcia udzielonego koalicji głównie w środowisku wiejskim.

Tabela 8

**Rezultaty wyborów samorządowych w powiatach
będzińskim i zawierciańskim**

Partie, ugrupowania	Powiat będziński		Powiat zawierciański	
	(m)	(%)	(n)	(%)
SLD	29	48,6	25	46,11
AWS	6	13,26	11	22,02
UW	10	17,58	4	10,42
PS	2	10,5	5	14,49
TPB	3	6,29	—	—

Zródło: opracowanie własne.

Porównując wyniki wyborów w obu powiatach, trzeba zwrócić uwagę na następujące kwestie:

1. Przy niemal identycznym wyniku wyborczym SLD w obu powiatach należy odnotować zdecydowanie większe poparcie dla tego ugrupowania wyborczego w środowiskach wiejskich powiatu będzińskiego oraz okręgach miejskich powiatu zawierciańskiego.

2. W powiecie będzińskim druga partia lewicowa — Przymierze Społeczne — zmonopolizowana przez Unię Pracy ma miejski rodowód i odgrywa lokalną rolę. W Czeladzi Przymierze osiągnęło sukces wyborczy w głosowaniu do rady gminy i powiatu oraz w wyborach do Rady Miasta Będzina. Natomiast Przymierze Społeczne w powiecie zawierciańskim cieszy się poparciem w większości mieszkańców gmin wiejskich.

3. Zróżnicowaną rolę w systemach partyjnych obu powiatów odgrywają partie prawicowe i centroliberalne. Marginalny charakter AWS i znacząca rola UW w powiecie będzińskim prowadzą do ukształtowania się podstaw systemu kooperacji lewicowo-centroliberalnej.

4. Dominacja partii lewicowo-ludowych, marginalny charakter partii centroliberalnej oraz silna prawica w powiecie zawierciańskim tworzą zręby dwubiegunowego systemu partyjnego.

Udział mieszkańców Zagłębia w wyborach parlamentarnych

Pierwsze po wyborach czerwcowych 1989 roku w pełni demokratyczne wybory do Sejmu i Senatu odbyły się w dniu 27 X 1991 roku. W sosnowieckim okręgu wyborczym nr 35 liczba wyborców uprawnionych do głosowania

wynosiła 730 388, w głosowaniu oddano 324 088 głosów, co dało frekwencję wyborczą na poziomie 44,37%. W kraju w wyborach wzięło udział 52,13% uprawnionych¹³.

W okręgu sosnowieckim zostało zarejestrowanych 27 list wyborczych, których kandydaci ubiegali się o 10 mandatów poselskich. Wyniki wyborów parlamentarnych w okręgu sosnowieckim różniły się od wyników wyborów uzyskanych w skali całego kraju, w których zwyciężcą okazała się Unia Demokratyczna, uzyskując poparcie 12,32% wyborców.

W wyborach parlamentarnych w okręgu sosnowieckim najwyższe poparcie uzyskał SLD, na którego oddano 19,41% ogółu głosów, co dało 2 mandaty. Było to najwyższe poparcie, jakie uzyskał SLD w skali całego kraju. Również 2 mandaty przy poparciu 15,66% wyborców uzyskali przedstawiciele 4 zablokowanych list: Konfederacji Polski Niepodległej — KPN (lista nr 41), Blok Ludowo-Chrześcijański (lista nr 49), Polski Związek Zachodni (lista nr 58), Polska Partia Ekologiczna — Zieloni (lista nr 62) oraz Ruch „Ratunek dla Zagłębia” (lista nr 68). Pozostałe 6 mandatów podzielono między taką samą liczbę list wyborczych. Trzeci wynik i 1 mandat uzyskała Unia Demokratyczna (lista nr 54), którą poparło 11,21% wyborców. Polskie Stronnictwo Ludowe Sojusz Programowy (lista nr 2) z poparciem 6,55% głosów otrzymało 1 mandat. 6,12% głosów otrzymała lista nr 30 — NSZZ „Solidarność”.

Szósty rezultat wyborczy uzyskało Porozumienie Obywatelskie — Centrum (lista nr 12), na które oddało swe głosy 5,62% wyborców. Siódmy mandat z poparciem 5,87% głosujących przypadł w udziale Kongresu Liberalno-Demokratycznego (lista nr 32). Bardzo dobry rezultat uprawniający do otrzymania mandatu poselskiego otrzymała lista nr 63 — Polska Partia Przyjaciół Piwa, na którą głosowało 5,26% wyborców. Pozostałe listy wyborcze otrzymały poparcie społeczne nie przekraczające 5% oddanych głosów.

W wyniku wyborów przeprowadzonych w sosnowieckim okręgu mandaty rozdzielono pomiędzy 8 ugrupowań politycznych. Podobny scenariusz wyborczy miał miejsce w skali całego kraju. Z wyborów wyłonił się sfrakcjonalizowany parlament będący rezultatem opóźnień w formowaniu się dojrzałego systemu partyjnego w wyniku ukształtowania się dwubiegunowego układu sił politycznych w następstwie umowy „okrągłego stołu”.

W maju 1993 roku Sejm RP na wniosek klubu parlamentarnego NSZZ „Solidarność” uchwalił wotum nieufności wobec rządu Hanny Suchockiej. Reakcją prezydenta Lecha Wałęsy było podjęcie w czerwcu decyzji o rozwiązaniu parlamentu i ogłoszenie przedterminowych wyborów na dzień

¹³ Protokół wyborów posłów do Sejmu w okręgu wyborczym nr 35, sporządzony dnia 28 X 1991 roku przez Okręgową Komisję Wyborczą w Sosnowcu [materiał powielony].

19 IX 1993 roku. Przed rozwiązaniem parlamentu uchwalono nową ordynację wyborczą, która utrzymała zasadę proporcjonalnych wyborów do Sejmu i większościowych do Senatu. Wprowadzono sposób obliczania głosów metodą d'Hondta w okręgach wyborczych przy podziale 69 mandatów z listy krajowej. Zasadnicza zmiana ordynacji wyborczej polegała na wprowadzeniu progów, których przekroczenie decydowało o partycypowaniu w podziale mandatów. Progi były zróżnicowane i wynosiły 5% głosów w skali kraju dla partii samodzielnie ubiegających się o mandaty, 8% — dla koalicji wyborczych i 7% — dla partii uczestniczących w podziale mandatów z listy krajowej. Próg nie dotyczył komitetów wyborczych tworzonych przez zarejestrowane mniejszości narodowe. Zmiany ordynacji wyborczej do Sejmu sprowadzały się do wzmocnienia reprezentacji dużych ugrupowań politycznych, co miało zapobiec fragmentaryzacji izby poselskiej i ułatwić tworzenie stabilnych rządów opartych na większości parlamentarnej. Równocześnie ustalono nowy podział na okręgi, zwiększając ich liczbę do 52 i osadzając je, z wyjątkiem województwa warszawskiego i katowickiego, w granicach administracyjnych województw.

W sosnowieckim okręgu wyborczym nr 15, na ogólną liczbę uprawnionych do głosowania — 721 089, oddano 401 399 głosów, co dało frekwencję wyborczą na poziomie 55,67%¹⁴. W wyborach 1993 roku frekwencja wyborcza w okręgu sosnowieckim była większa od frekwencji w kraju o ponad 2,5% i ponad 11% większa w stosunku do aktywności wyborczej w roku 1991. O 10 mandatów ubiegali się kandydaci reprezentujący 18 komitetów wyborczych.

Zwycięzcą wyborów parlamentarnych w okręgu sosnowieckim został Sojusz Lewicy Demokratycznej — lista nr 5, na który oddano 33,65% głosów. Był to najlepszy wynik w kraju. SLD zdobył 6 mandatów poselskich w okręgu. Pozostałe 4 mandaty podzieliły między siebie KPN, PSL, UD oraz UP. Drugi wynik wyborczy uzyskała Konfederacja Polski Niepodległej (lista nr 4), otrzymując poparcie 9,68% wyborców. Unię Demokratyczną (lista nr 9) poparło 9,18% wyborców. Unia Pracy (lista nr 11) otrzymała 8,3% głosów, PSL (lista nr 6) poparło 6,95% wyborców. Dobry wynik wyborczy w okręgu sosnowieckim uzyskała lista Komisji Krajowej NSSZ „Solidarność”, uzyskując poparcie 6,12% wyborców, lecz wobec nieprzekroczenia w skali kraju progów 5% nie brała udziału w podziale mandatów. Wśród ugrupowań, które przekroczyły próg 5% w skali kraju i nie uzyskały mandatu w okręgu sosnowieckim, znalazł się Bezpartyjny Blok Wspierania Reform, na który głosowało 3,83% wyborców.

¹⁴ Załącznik do protokołu wyborów posłów do Sejmu w okręgu wyborczym. Protokół wyników głosowania w okręgu wyborczym. Okręg wyborczy nr 15 w Sosnowcu.

Układ sił politycznych w wyniku wyborów parlamentarnych w okręgu sosnowieckim zmniejszył liczbę partii w parlamencie oraz przesunął się wyraźnie na lewo. Dwa ugrupowania lewicowe SLD i UP uzyskały poparcie 41,95% wyborców, co dało im 7 mandatów poselskich.

Kolejne wybory parlamentarne odbyły się w dniu 17 IX 1997 roku. W sosnowieckim okręgu 10-mandatowym zarejestrowano 10 list wyborczych do Sejmu. Na ogólną liczbę wyborców uprawnionych do głosowania — 741 167 w wyborach wzięło udział 361 721 osób, co wyznaczyło frekwencję wyborczą na poziomie 48,84%¹⁵. W Sosnowcu frekwencja była niższa o 0,15%. Wyniki wyborów w okręgu wyborczym z uwzględnieniem miasta Sosnowca przedstawia tabela 9.

Tabela 9

Wyniki wyborcze w sosnowieckim okręgu wyborczym

Komitety wyborcze	Okręg XV		Sosnowiec	
	głosy		głosy	
	(n)	(%)	(n)	(%)
Unia Pracy	22953	6,34	5702	6,4
Blok dla Polski	2364	0,65	549	0,62
Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów	5903	1,63	1268	1,42
Unia Wolności	42689	11,79	11456	12,86
AWS	78542	21,70	16970	19,06
SLD	155876	43,06	45272	50,84
PSL	10340	2,86	844	0,95
Unia Prawej Rzeczypospolitej	6161	1,7	1755	1,97
Ruch Odbudowy Polski	12629	3,49	2599	2,92
Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	11467	3,17	2640	2,96

Źródło: opracowanie własne — zob. przyp. 15.

Po obliczeniu głosów metodą d'Hondta z uwzględnieniem progu wyborczego dokonano podziału mandatów między 3 ugrupowania polityczne: Sojusz Lewicy Demokratycznej otrzymał 6 mandatów, Akcja AWS uzyskała 3 mandaty, 1 miejsce poselskie przypadło w udziale Unii Wolności.

Wyniki wyborów spowodowały większą konsolidację ugrupowań parlamentarnych. Prawicowe partie polityczne utworzyły koalicję wyborczą AWS, która w okręgu uzyskała poparcie piątej części wyborców, przy czym w Sosnowcu odsetek osób popierających prawicę był o 1,5 pkt. niższy w stosunku do pozostałych gmin tworzących ten okręg wyborczy.

Większe poparcie (o 1,5%) od średniej w okręgu uzyskała w Sosnowcu Unia Wolności.

¹⁵ Protokół wyborów posłów do Sejmu w okręgu wyborczym nr 15 w Sosnowcu sporządzony dnia 25 IX 1997 roku przez Okręgową Komisję Wyborczą w Sosnowcu [materiał powielony].

Szczególną uwagę zwraca rosnąca tendencja poparcia wyborczego udzielanego Sojuszowi Lewicy Demokratycznej. W Sosnowcu prawie 51% wyborców poparło SLD, natomiast w okręgu jako całości — 43,06%.

Jeżeli do głosów poparcia wyborczego dla SLD dodać głosy oddane na Unię Pracy (6,4%) oraz lewicującej Krajowej Partii Emerytów i Rencistów (2,96%), to łatwo zauważyć znaczący wzrost nastrojów lewicowych mieszkańców Sosnowca w ciągu 8 lat transformacji ustrojowej.

Wyniki samorządowych i parlamentarnych kampanii wyborczych w gminach Zagłębia odzwierciedlają zmiany orientacji politycznych mieszkańców regionu we wspomnianym okresie. Świadomość polityczna i zachowania polityczne obywateli zmieniają się pod wpływem czynników doraźnych (politycznych) oraz trwałych (kulturowych). Tak więc zachowania wyborcze mieszkańców Zagłębia kształtowały się pod wpływem ogólnej sytuacji politycznej od kontestacji *ancien régime* i walki z jego instytucjami, przez stworzenie nowych podmiotów i instytucji odpowiadających standardowi państwa demokratycznego, po powstanie nowych bytów politycznych nacechowanych lokalnymi i regionalnymi wartościami kulturowo-politycznymi. Na początku lat dziewięćdziesiątych w Zagłębiu, podobnie jak w całym kraju, mieszkańcy poparli ruch obywatelski, który przyczynił się do upadku scentralizowanego systemu państwa socjalistycznego i stał się główną siłą demokratycznych przemian. Wyczerpanie się możliwości organizacyjnych i politycznych ruchu obywatelskiego jako promotora zmian ustrojowych, jego erozja i rozpad doprowadziły do powstania partii politycznych wywodzących się z jego bazy społecznej — wobec równoczesnej modernizacji partii *ancien régime* oraz powstania nowych partii politycznych, które odpowiadały przewartościowanym zapotrzebowaniom politycznym Zagłębiaków. Od wyborów parlamentarnych 1993 roku oraz drugich wyborów komunalnych 1994 roku zarysowuje się trwała tendencja polegająca na przesuwaniu się sympatii politycznych ku lewicy społecznej oraz trwałym zakotwiczeniu w lokalnych i ponadlokalnych systemach politycznych partii centroliberalnej — Unii Wolności oraz Akcji Wyborczej Solidarność, będącej w warunkach zagłębiowskich spadkobierczynią ruchu komitetów obywatelskich, NSSZ „Solidarność”, Konfederacji Polski Niepodległej oraz wielu lokalnych ugrupowań politycznych.